

УДК 327.58:351.861-049.5(4-6ЄС:4-87)(045)

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ВИМІРУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ У КОНТЕКСТІ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН ЄС ІЗ ТРЕТІМИ КРАЇНАМИ

Дарина Кирилко

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Інститут міжнародних відносин, кафедра міжнародної інформації,
вул. Мельникова, 36/1, 04119, м. Київ, Україна*

Ураховуючи ключові зміни системи міжнародних відносин на початку ХХІ століття та появу нових викликів та загроз глобальній безпеці, розглянуто питання активізації формування регіональних безпекових режимів на прикладі Європейського континенту. Визначено, що сьогодні безпековий режим в Європі, що вибудовується за участю ЄС та його країн-партнерів, може трактуватися як система кооперативної безпеки, матриця якої має транзитивний характер.

Ключові слова: ЄС, кооперативна безпека, Європейський регіон, треті країни, безпекові відносини, безпековий режим.

Після падіння «залізної завіси», розпаду Радянського Союзу і руйнування Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин світ зазнав цілої низки кардинальних змін. Перша половина 90-х років ХХ століття позначилася формуванням «нової реальності», означеної процесами глобалізації, форсованим утворенням нових інституцій політичної співпраці, змінами принципів світового порядку. Такі трансформації прискорили інтеграцію капіталів, інформації, технологій, ідей, а також інтенсифікували взаємовідносини між населенням держав, котре розділяли нові кордони. Дані зрушення суттєвим чином вплинули на глобальну безпеку, адже фактично закріпили як постійно діючі виклики низці загроз, котрі раніше знівельовувалися під впливом двох наддержав біполярного періоду. На початку ХХІ століття людство зіткнулося з транскордонними викликами, спродукowanими міжнародним тероризмом, поширенням зброї масового знищення різного ґатунку, зростанням економічного розриву між розвинутими державами та країнами так званого «третього світу», нелегальною міграцією і торгівлею людьми. Тобто, до традиційного «збройно-силового» наповнення поняття «безпека» додалися вагомі у наш час політичний, економічний, екологічний, культурний та інформаційний фактори.

Така ситуація стала каталізатором процесу суттєвих політичних змін у відносинах між Сходом та Заходом. Протягом 1990-х років міжнародні взаємини переживали період так званого «декларативного партнерства», вступаючи в яке колишні супротивники запевняли один одного у готовності до співробітництва в інтересах повного подолання наслідків «холодної війни». Способи ефективної підтримки міжнародного миру й безпеки безпосередньо залежали від особливостей глобального та регіонального безпекового середовища. Характер актуальних викликів і загроз визначав формат і напрями міжнародного безпекового співробітництва. Відтак, уже на початку ХХІ століття стало зрозумілим, що світ переживав суттєві зміни у концептуальних підходах до безпеки, спричинені складністю міжнародного безпекового середовища, котрі, у свою чергу, впливали на цілі та засоби діяльності безпекових структур [1, с. 109].

Як результат, сучасний етап розвитку міжнародних відносин вважається перехідною ланкою формування нової системи світових політичних та безпекових взаємодій. Сьогодні

доволі важко чітко визначити її основні характеристики. Тим часом, уже цілком очевидно, що нинішній рівень організації міжнародної системи, на відміну від попереднього, має набагато вищий ступінь взаємодії і незрівнянно вищий рівень складності. Нова система не вкладається у традиційні державоцентристські рамки Вестфальського світу, сформованого 1648 року. У даний час діяльність на світовій політичній арені – не тільки результат активності держав, що борються за свої цілі, а й наслідок активності нових акторів (наддержавних інституцій, різних транснаціональних корпорацій, неурядових організацій, громадських рухів тощо), зайнятих проблемами, що виходять за межі національних кордонів. Іншими словами, міжнародна система на початку нового тисячоліття набуває нової форми – глобальних меж і, разом із цим, нового змісту.

Надержавні структури прагнуть шляхом подолання національних кордонів прямо впливати на систему світової безпеки. Проте на глобальному рівні гостро відчувається відсутність єдиної міжнародної організації, яка могла б приймати закони і здійснювати практичні заходи щодо всього спектру людської діяльності у цій галузі, – від контролю за ядерними озброєннями до поширення смертоносних вірусів, від відмивання грошей до катастрофічної зміни клімату. У зв'язку з цим, Б. Бузан і О. Вівер акцентують увагу на перевагах регіоналістського підходу до вивчення світової системи безпеки, котрий дозволяє розглядати регіональні безпекові комплекси у глобальній перспективі [2, с. 26-30].

Дана позиція активно відстоюється у рамках європейського підходу до «м'якої безпеки», згідно з яким роль держави знижується і зростає роль міждержавних регіональних об'єднань, у центрі уваги яких постає людина з усіма її проблемами, тобто безпека держави досягається через безпеку її окремих громадян [3, с. 26] і громадян держав, що належать до прикордонних соціальних ареалів.

Відтак, на теренах окремого регіону ключем до встановлення безпекових відносин постають зовнішньополітичні взаємини між окремими країнами. Регіональна система безпеки у цьому сенсі є формою існування каузальних і функціональних зв'язків між суб'єктами міжнародних відносин у певному регіоні. Це означає, що регіональна система безпеки будь-якого ієрархічного рівня є залежною від динаміки тенденцій розвитку міжнародних відносин та загальних умов співпраці або конфронтації. Тому систему регіональної безпеки можна вибудувати на засадах міждержавної довіри, зокрема щодо заходів контролю за виконанням зобов'язань та балансу інтересів, або на фундаменті політичного реалізму, тобто динамічному співвідношенні військово-політичних сил [4, с. 8].

З іншої точки зору, система відносин між країнами тих чи інших регіонів світу, при якій держави мають можливість суверенного визначення форм і шляхів свого економічного, політичного і культурного розвитку, вільні від загрози воєн, економічних і політичних диверсій, а також втручання в їх внутрішні справи, трактується як прояв «регіональної безпеки». Однак, у рамках окремих досліджень регіональної безпеки акцент робиться на її розумінні як стану міжнародних відносин у конкретному регіоні світового співтовариства, вільного від військових загроз, економічних небезпек тощо, а також від вторгнень і втручань ззовні, пов'язаних із нанесенням шкоди і зазіхань на суверенітет і незалежність держав регіону. У цьому ключі дана категорія напряму співвідноситься з концептом «міжнародної безпеки» (що традиційно підкреслював, насамперед, а іноді і виключно, відносини у сфері безпеки між державами) та феноменом «колективної безпеки» (який передбачав, що безпека держав досягається не внаслідок безпеки інших країн, а шляхом взаємовигідного співробітництва, наприклад, у сфері скорочення озброєнь) [5, с. 232-235].

Проте перед сучасними викликами та загрозами глобалізованого світу жодна держава не тільки не спроможна забезпечити власну безпеку виключно своїми зусиллями, а

й визначає міру своєї участі у тих або інших міждержавних заходах у сфері міжнародної безпеки виключно самостійно. Таким чином, різноманітні форми міжнародної співпраці та співробітництва у галузі безпеки формуються відповідно до уявлень країн про спільні загрози та власні національні інтереси [1, с. 109]. З огляду на той факт, що в умовах сьогодишньої глобальної і регіональної взаємодії та взаємозалежності країни діють у сфері забезпечення власних життєво важливих інтересів у сукупності, сфера міжнародної безпеки для держав Європейського континенту має розглядатися ширше й включати країни, котрі сповідують спільні безпекові цінності, проте перебувають на різних етапах ствердження основних політичних пріоритетів, що дозволили б їм сформувати засноване на єдиних цінностях безпекове середовище, – *de facto* держави-члени Європейського Союзу та пострадянські країни Європи.

У цьому контексті на перший план виходить концепція «кооперативної безпеки», згідно з якою більшість розвинутих демократичних держав або ті, які знаходяться на шляху до демократії, підтримують відносини, які характеризуються певною стабільністю. Після закінчення «холодної війни» основні загрози виходять із регіонів або країн, що не входять до цієї групи [6, с. 78-79]. Відтак, актори, які сповідують передові постулати політичного розвитку, мають залучати до безпекової співпраці суб'єктів, котрі все ще перебувають на етапі становлення спільних безпекових демократичних цінностей, і, як наслідок, сприяти ствердженню останніх у рамках нових ареалів.

Первинно базуючись на постулатах ліберально-ідеалістської парадигми, концепція кооперативної безпеки сьогодні тлумачиться у рамках «гроціанської» та «кантіанської традицій». Перша апелює до міжнародних інститутів і правових норм, друга, навпаки, наполює на універсальності моральних принципів і дотриманні прав людини як основних критеріїв безпеки.

«Гроціанська» концепція кооперативної безпеки з'являється наприкінці 1980-х років у США. Згідно з постулатами адептів даного напрямку досліджень, кооперативна безпека може розглядатися як механізм стримування агресії через створення зустрічних загроз і нанесення поразки тому, від кого вона виходить. Заходи, спрямовані на досягнення кооперативної безпеки, повинні формуватися за наявності згоди, а не нав'язуватися силою, а сама система кооперативної безпеки має виходити з таких передумов, які могли б сприйматися широким загалом як легітимні. Такі заходи повинні бути інклюзивними у тому сенсі, що всі країни мають право на приєднання до них. Ці країни повинні, у свою чергу, відповідати духу кооперативної безпеки і брати участь у встановленні її правил. На думку вчених, кооперативна безпека не повинна набувати форми окремого всеосяжного політичного режиму, угоди з контролю над озброєннями чи міжнародного уряду, адже вона дає міжнародному співтовариству основу, необхідну для організації відповідей на цивільне насильство [7, с. 489].

У свою чергу, прихильники «кантіанської» концепції кооперативної безпеки апелюють до неефективності ООН в умовах змін середовища безпеки, в якому наразі потрібно діяти не на основі наявних міжнародних норм і принципів, а виходячи із захисту гуманітарних цінностей та ідеалів. Крім того, адепти даної концепції обґрунтовують право країн-членів системи кооперативної безпеки на «гуманітарні інтервенції», тобто на застосування військової сили за межами цієї системи. У принципі, більшість дослідників цього напрямку головним інструментом досягнення безпеки вважають НАТО, адже «кантіанська» система кооперативної безпеки – по суті, безпека для певного кола держав, об'єднаних спільною ідеологією. Такі держави мають право застосовувати силу щодо країн, котрі не входять до системи кооперативної безпеки [7, с. 490-491].

Відповідно, кооперативна безпека «кантіанського» типу обмежує безпекове співробітництво, зводячи кількість учасників потенційної спільноти безпеки до досить вузького кола членів. Натомість, «гроціанська» кооперативна безпека передбачає необхідність створення широкої спільноти безпеки, в якій могли б взяти участь усі зацікавлені країни. Зважаючи на це, останній різновид кооперативної безпеки почав набувати все більшого поширення наприкінці ХХ століття, а на зорі нового тисячоліття став трактуватися вченими як «партиципативна безпека».

Так, Д. Коляр зазначає, що «партиципативна безпека» робить акцент на запобіганні конфліктам, на розумній достатності, на стабільності і заходах транспарентності, довіри і контролю [8, с. 197]. На думку Д. Дьюїтта, головною характеристикою для системи кооперативної безпеки є наявність трьох елементів: по-перше, спрямованості не на залякування агресора, а на створення твердих гарантій попередження агресії; по-друге, альтернативності політиці співтовариств або, як крайній випадок, співіснування поряд із ними; і, по-третє, прогресу у сфері не тільки військової, а й невійськової безпеки. Дослідник вважає, що система кооперативної безпеки повинна охоплювати не тільки державних, але й недержавних, транснаціональних акторів, а ті суб'єкти, котрі беруть у ній участь, «обов'язково повинні приділяти увагу поліпшенню своєї внутрішньої ситуації» [9, с. 8].

Відносини сторін, установлені на основі застосування концепту кооперативної безпеки, найкращим чином характеризуються у разі їх виокремлення у рамках специфічних ареалів, що визначаються на основі окремих політичних, економічних, соціальних, культурних або навіть військових чи конфліктогенних маркерів взаємодії, – практично окремих регіонів їхньої зовнішньополітичної діяльності. З точки зору конструктивістського підходу, система безпеки в Європі може розглядатися на основі її відокремленості і унікальності у рамках глобальної безпекової системи – окремого суб'єкта, що діє поряд з акторами іншої природи, наприклад, такими як глобальні держави [10, с. 87].

Установлення принципів кооперативної безпеки напряму залежить від наповнення порядку денного взаємодії включених до неї елементів та відповідної «виконавчої координації», тобто чітко артикульованої системи регулярних формальних та неформальних зустрічей представників ключових чи значущих для даного регіону держав [11, с. 17]. Виконавча координація необхідна у сенсі фокусування на питанні ролі різноманітності акторів та забезпечення гармонійної взаємодії між ними у рамках визначеної регіональної системи відносин [11, с. 18]. Даний підхід можна визначити як провідний для відносин між державами Європи по завершенню «холодної війни», адже сучасний світовий порядок представлений свого роду плюралістичним форматом взаємодії між окремими суб'єктами. Отже, становлення кооперативного режиму безпеки додає до мультиполярних регіональних безпекових відносин Європейського континенту елементи комунікації та координації дій між контрагентами. У цьому ключі, Дж. Е. Нолан презюмує, що кооперативна безпека може бути визначена як модель міждержавних відносин, у межах якої передбачено можливість виникнення дискусій, проте вважається, що дані суперечності вирішуватимуться на основі узгоджених норм та затверджених усіма учасниками процедур [12, с. 5].

На думку Е. Адлера, кооперативна безпека є набором безпекових практик, які, в основному, затверджуються багатосторонніми інституціями безпекових спільнот, і передбачають, що загрози, котрі можуть виникнути, найкраще усувати шляхом вибудовування довіри й діалогу між сторонами, визначення кооперативних меж якісних показників життєдіяльності та просування регіональних ідентичностей (завдяки, зокрема, залученню сусідніх для спільноти держав як її членів чи партнерів) [13, с. 207]. Тобто, пропонуючи сусіднім державам різноманітні партнерські відносини, Європейський Союз залучає до

співпраці та схиляє нових партнерів до впровадження ключових стандартів та практик цієї структури, завдяки чому стверджується стратегічна стабільність та безпекові зміни. Подібне партнерство з європейськими країнами пострадянського простору переформатує їхні ідентичності та ціннісні орієнтири, дозволяючи їм користуватися безпековими, економічним й культурними дивідендами, котрі пропонує Євросоюз, зокрема, у рамках Європейської політики сусідства.

Як наслідок, система кооперативної безпеки на теренах Європейського континенту, що формується по осі ЄС – треті країни, постає як стратегічна матриця, що вибудовується навколо ядра держав ліберальної демократії, об'єднаних мережею відповідних інституцій, котрі поділяють спільні цінності та практично взаємодіють в економічній, політичній та оборонній сферах та основі цілковитої транспарентності [14, с. 10]. У системі такої безпеки чітко прослідковується ієрархія національних безпекових інтересів окремих держав, пов'язаних у межах чотирьох «кіл безпеки», які взаємно підсилюють одне одного і, як наслідок, сприяють стабілізації всієї безпекової системи. У центрі «кооперативного безпекового ядра» перебуває індивідуальна безпека, що передбачає підтримку та захист прав людини з боку держави як у межах її власних кордонів, так і у сусідніх з її територією ареалах. Друге концентричне коло включає всі заходи колективної безпеки, що мають слугувати завданням підтримки миру й стабільності у рамках держав Європейського регіону. Третє коло передбачає можливість колективної оборони – спільного захисту країн від зовнішньої агресії. І, зрештою, четверте «коло безпеки» може характеризуватися як «просування стабільності»: під час даного процесу держави, об'єднані у рамках Європейського регіону, активно працюють задля забезпечення стабільного розвитку інших ареалів (конфлікти на теренах яких можуть потенційно загрожувати їхній власній безпеці), застосовуючи політичні, інформаційні, економічні й, за необхідності, військові засоби [14, с. 10].

Однак, зважаючи на наявні військові, економічні й політичні загрози безпеці в Європі, ЄС спрямовує свою діяльність виключно на ствердження двох перших концентричних кіл, не беручи відповідальність ані за оборону, ані за стабілізацію країн-партнерів. Тим не менш, намагання ЄС долучитися до врегулювання «заморожених конфліктів» у випадку Придністров'я чи введення санкційного режиму щодо Росії внаслідок її агресії на території України свідчать про транзитивний стан системи кооперативної безпеки на теренах Європейського континенту: наразі залучення до її матриці третього й четвертого концентричного кіл напряду залежать від поглиблення відносин між сторонами та виконання третіми країнами умов внутрішньополітичного реформування, котре має наблизити рівні їхнього розвитку й ціннісний потенціал до норм та правил Європейського Союзу.

Список використаної літератури:

1. Парахонський Б. О. Роль ОБСЄ у формуванні європейського середовища безпеки / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 3. – С. 109-114.
2. Buzan B. *Regions and Powers: The Structure of International Security* / B. Buzan, O. Wæver. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – 564 p.
3. Горный М. Б. Вмesto введения / М. Б. Горный // Публичная политика: проблемы мягкой безопасности в Балтийском регионе [под ред. М. Б. Горного]. – СПб : Норма, 2004. – С. 3-51.
4. Горобець І. В. Процеси формування системи регіональної безпеки у Південній Азії (початок 1990-х – середина 2010-х років) : [монографія] / І. В. Горобець. – К. : Міленіум, 2017. – 418 с.
5. Kasała J. *European Union as a System of Collective Regional Security During the Economic Crisis. Influence of Austerity Measures on the Defence Spending of France, Germany, Italy,*

- Spain and the United Kingdom / J. Kacała // *Kwartalnik Naukowy OAP UW «e-Politikon»*. – 2013. – № 6. – P. 231-248.
6. Hodge C. C. *Redefining European Security* / C. C. Hodge. – London : Routledge, 2002. – 300 p.
  7. Gallagher N. W. *Re-thinking the Unthinkable: Arms Control in the Twenty-First Century* / N. W. Gallagher // *The Nonproliferation Review*. – 2015. – Vol. 22, Issue 3-4. – P. 469-498.
  8. Colard D. *La société internationale apres la guerre froide* / D. Colard. – Paris : Masson & Armand Colin Éditeurs, 1996. – 414 p.
  9. Dewitt D. *Common, Comprehensive and Cooperative Security* / D. Dewitt // *The Pacific Review*. – 1994. – Vol. 7, № 1. – P. 1-15.
  10. Швечикова Я. П. Європейський регіональний комплекс безпеки в сучасній безпековій структурі світу / Я. П. Швечикова // *Грані*. – 2014. – № 9 (113). – С. 86-91.
  11. *Cooperative Security: Reducing Third World Wars* / I. W. Zartman, V. A. Kremeniuk (eds.). – Syracuse : Syracuse University Press, 1995. – 376 p.
  12. Nolan J. E. *The Concept of Cooperative Security* / J. E. Nolan // In J. E. Nolan (ed.) *Global Engagement: Cooperation and Security in the 21st Century*. – Washington, DC : The Brookings Institution. – P. 3-18.
  13. Adler E. *The Spread of Security Communities: Communities of Practice, Self-Restraint, and NATO's Post-Cold War Transformation* / E. Adler // *European Journal of International Relations*. – 2008. – Vol. 14 (22). – P. 195-230.
  14. Cohen R. *Cooperative Security: From Individual Security to International Stability in Cooperative Security: New Horizons for International Order* / R. Cohen, M. Mihalka // George C. Marshall European Center for Security Studies Papers. – 2001. – № 3. – 80 p.

**CONCEPTUALIZATION OF THE REGIONAL DIMENSION
OF EUROPEAN SECURITY IN THE CONTEXT OF THE EU –
THIRD COUNTRIES BILATERAL RELATIONS**

Daryna Kyrylko

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Institute of International Relations, Chair of International Information,
Melnykova St., 36/1, 04119, Kyiv, Ukraine*

Taking into account the key changes took place in the system of international relations in the beginning of the 21st century and the emergence of new challenges and threats to global security, activating of the formation of regional security regimes on the example of the European continent is considered. The security regime in Europe to be built up with the participation of the EU and its partner countries is interpreted as the system of cooperative security which matrix has a transitive nature.

Key words: EU, cooperative security, European region, third countries, security relations, security regime.